

УДК 9494(477)

БОГДАН ЧОРНОМАЗ

м. Умань

chornomaz.bogdan@gmail.com

СУТНІСТЬ «БОЇВ» ЗА ІСТОРІЮ

У пропонованій статті обґрунтовано закономірність стихійного прагнення українського народу до знань своєї історії. Показано зв'язок появи такого прагнення з фактом проголошення незалежності України у 1991 році. Автор свідомо акцентує увагу на ролі знань історії в усвідомленні пересічним українцем або представником будь-якого іншого гіпотетично взятого народу у визначенні самоідентифікації. У статті висвітлено один з прикладів застосування методу відомого історика як метод «ответчиков», який широко застосовувався на захопленій радянськими військами території України.

Ключові слова: самоусвідомлення, історія, самоідентифікація, домінування, директива, «ответчики».

На сучасну пору вже є константою те, що після проголошення незалежності України в середовищі українського суспільства розпочався процес інтенсивного вивчення і популяризації історії України. Очевидно, що є необхідність пояснити суть цього явища. Насамперед треба сказати, що це є соціопсихологічна закономірність, яка властива будь-якому гіпотетично взятому соціуму, який у своєму розвитку досяг колективного самоусвідомлення, що він має право на суверенне місце серед світового співтовариства цивілізованих рівноправних держав. Розглядаючи цю тему, будемо виходити з того, що в середовищі українського народу після проголошення державної незалежності явище виникнення колективної потреби знати свою історію, знати за що боролись наші предки і за що клали на олтар Вітчизни свої життя – це є стихійний процес, який свідчить про живучість українського народу.

Суспільствознавці стверджують, що загострене зацікавлення українського народу своєю історією – це є закономірний процес, який властивий всім суспільствам, коли в тих суспільствах відбуваються соціально-політичні зміни і настає пора шукати орієнтири подальшого суспільного розвитку. В Україні у 1991 році саме такі зміни відбулися. Відбулося проголошення суверенної державності України.

На відміну від суспільствознавців соціопсихологи стверджують, що загарбники, які декілька століть тримали в покорі українську

націю, тепер, з метою закріплення навечно свого домінування на українському життєвому просторі, проявляли (і проявляють досі) максимум винахідливості у спробах утримати в покорі і залежності українську націю. Вони не тільки різноманітними способами, в пору домінування в Україні Росії, насаджували в український побут російську мову та російську ментальність, але не зупинялися перед тим, коли вважали доцільним фізично знищити нашу націю або переселити український народ в «недостаточно заселенные районы СРСР», тобто в Сибір та рідконаселені райони Азії [1.]. Ми не маємо на меті аналізувати весь набір методів тримання українського народу в покорі і послуху які застосовувала Росія щодо України, бо їх надто багато і вони різноманітні. Це і методи геноциду застосовувані при інспіруванні трьох голодоморів, і фізичне винищення свідомих українців впродовж всього історичного шляху пройденого українським народом від 1654 року аж до 1991-го. Безумовно, слід пам'ятати і про методи брутальної асиміляції податливих та ліберально налаштованих наших співвітчизників, тих, які вціліли після голодоморів, репресій та оргнаборів на «стройкі века».

Усвідомлення важливості аналізу ситуації, в якій у ХХ-му столітті опинилася Україна, прийшло до нашої інтелектуальної еліти досить пізно. Цілком можливо, що надто пізно, бо лише на 25-му році нашої державної незалежності українська інтелектуальна еліта зрозуміла, що ворог перейшов до відвертого

посягання не тільки на нашу територію, але і на нашу історію. Вороги, прикриваючись гаслами про «дружбу і братерство», ніколи не забували сфальсифікувати та перекрутити до вигляду «навпаки» всю історію України, а що не вдавалося сфальсифікувати, то «москалики», як писав Тарас Шевченко, норавлили привласнити. Сьогодні намарне дошукуватись, куди подівся череп Ярослава Мудрого чи отамана Сірка... Де найцінніші чудотворні ікони з українських Церков... Навряд чи хтось дізнається як шапка київського князя Мономаха опинилася в Москві... Сьогодні українські історики лише констатують те, що Росія за увесь період «добросусідства», крім заборон вивчати українську історію та фальсифікування історичних фактів, норавила присвоїти, якщо не всю, то хоча б частину української історії.

Інспірування російською владою перешкод українцям на шляху здобуття знань свого минулого були цілеспрямованими і далекоглядними. Тому потребують вивчення причини їх виникнення для того, щоб зрозуміти чим небезпечна для нашого суспільства сфальшована та викривлена історія. Виголошуючи ці істини, мусимо поставити перед собою мету: зрозуміти, що жадоба до знань своєї історії в середовищі українського народу є не що інше як стихійно виникле прагнення надолужити те, що було заборонене в часи домінування тоталітарного режиму. Як стверджують соціопсихологи, це є вияв колективного інстинкту самозахисту від деформацій шкали національних цінностей і засад колективної ментальності.

Власне, тема української національної ментальності, на жаль, відноситься до недостатньо вивчених. До видань присвячених українській ментальності, віднесемо книгу Олександра Стражного «Український менталітет ілюзії міфи реальність» [2]. Приємний виняток щодо розгляду цієї теми зробив ще у 90-ті роки Михайло Юрій у своїй праці «Етногенез та менталітет українського народу» [3].

Мусимо зауважити, що зміни суспільно-політичного характеру, які відбулися в нашій країні в кінці ХХ століття, потягли за собою необхідність зміни шкали суспільно-політичних цінностей. Підставами стала на-

вколишня реальність і полегшений доступ до знань історії.

Наслідки негативного впливу домінуючої комуно-російської влади на здобуття українцями знань своєї історії наштовхують нас на висновки, що для того щоб зрозуміти мету і логіку соціологічного впливу чинників, які продумано і планомірно інспірувалися радянською владою у середовищі українського народу на початку ХХ ст., зробимо для прикладу аналіз подій, які відбувалися в Україні (регіон Черкащини). Події інспірувалися з метою позбавити українців прагнення до незалежності, змінити у свідомості українців шкалу пріоритетів і цінностей, а в остаточному підсумку змінити засади національного менталітету.

Отже, на початку 20-х рр. ХХ-го ст. ситуація складалася так, що більшовики вже вважали себе господарями України, а Україну цілком завойованою. Регулярні війська УНР, які чинили опір російсько-більшовицькій навалі, опинилися за межами України. Незважаючи на це, насаджена брутальною силою, більшовицька влада в Україні не мала масової і повсюдної підтримки широких верств населення. В Україні розпочався стихійний некоординований збройний опір комуністичній владі. Чисельність повсталих селян, за приблизними підрахунками, становила більше 100 тисяч осіб [4.]. Згадуючи про тогочасний повстанський рух, мусимо визнати, що повстали українці не мали єдиного координаційного центру.

Традиційно соціальною базою повстанців було село. Розрізнені загони повсталих майже всі були за походженням із середовища селян. З сіл вони отримували моральну підтримку, з села надходило поповнення особового складу загонів, фураж для коней, продукти тощо. Виходило так, що більшість території України вдень контролювали більшовицькі регулярні частини Червоної армії та загони ГПУ, а вночі повноправними господарями були повстанці. У багатьох регіонах виникали локальні «республіки», на які досить тривалий час не могла поширити вплив радянська влада. До яскравих прикладів існування таких «республік» можна віднести «Холодноярську республіку» [5] або «Медвинську республіку» [6]. Обидві «республіки»

існували доти, поки більшовики не кинули на її знищення значні сили. Наприклад, проти «Медвинської республіки» було кинуто кінноту Котовського, яка поголовно вирубала шаблями не тільки сільських чоловіків-повстанців, але і всіх літніх людей, жінок і дітей. Це було зроблено для того, щоб залякати і тримати в послуку населення всієї округи. На перший погляд може здатися, що більшовики з метою уярмлення українського народу використовували, крім регулярних частин, тільки брехливу і примітивну агітацію, репресії та розстріли. Але, досліджуючи тогочасні документи, ми приходимо до висновку, що більшовицька внутрішня політика в Україні була винахідливою, далекосяжною і добре продуманою. Більшовики розуміли, що перемогти українців лише військовою силою – це ще не перемога.

У зв'язку з цією обставиною, аналізуючи події, які відбулися після падіння Національно-демократичної революції 1917 – 21 рр., відзначимо один з цілого ряду історичних фактів пов'язаних з методами придушення повстанського руху, які мали психологічний вплив (що є, на нашу думку, найбільш важливо) і призводили до деформації національного менталітету. На нашу гадку, це можна зробити лише в тому разі, коли ретельно дослідимо механізм дії одного із засобів придушення руху опору, а саме: так званого Наказу № 2 [7]. Цей наказ має особливе значення, якщо його розглядати в контексті психологічного впливу на українську спільноту. Щодо причин і мотивації появи Наказу № 2, то слід зважати на те, що у середині 1921 року радянському керівництву стало зрозуміло, що повстанський рух в Україні не зупинити. У середовищі більшовицької провідної верстви виникла ідея замінити інститут «кругової поруки» інститутом «ответчіков».

Директиву про «ответчіков» було рекомендовано приводити в дію у тих регіонах, в яких повстанський рух розростався особливо інтенсивно. Згідно з донесенням Уманської повітової військової наради, директива була надіслана для виконання на територію, яку місцеве населення традиційно причисляло до Уманщини, а саме: у села Шаулиху, Папуженці, Онуфріївку, Мошурів, Нерубайку, Зеленьки [8, 39–44].

Знайти пояснення, що означає інститут «ответчіков» і зрозуміти мету його застосування дасть нам можливість інструкція до Наказу № 2, в якій йдеться про те, як саме Наказ №2 втілювати в життя.

Цитуємо інструкцію: «... в каждом селе-нии, при хуторе специальные комиссии на-мечают из числа граждан ответчиков, на кото-рых возлагается ответственность за всякое проявление бандитизма в районе данного селения...». Далі в інструкції йдеться про те, що «ответчіки» призначаються з 1-ого на 20 хатів, але не менше 2-х на висілках і не менше 1-го на хуторі. «Ответчіки» мають знаходитися весь час у селі і не мають права відлучатися з села [9]. У випадку вбивства або поранення в селі повстанцями когось з представників радянської влади розстрілюються не менше подвійної кількості «ответчіков» у даному населеному пункті. Кого саме вирішується жеребкуванням. У випадку приховування тіла вбитого представника радянської влади кількість «ответчіков» розстрілюється в два рази більша. Якщо вбивство відбулося між населеними пунктами, то відповідають «ответчіки» з сусідніх населених пунктів.

Наказ давав можливість «ответчікам» вижити. Так пункт 5-й приміток до наказу № 2. говорить: «Избавиться от наказания (расстрела) в данном случае можно лишь выдачей действительных виновных в том случае, если последних действительно удастся взять, или оказанием Совласти особо ценных услуг по борьбе с бандитизмом». На випадок неякісного виконання «ответчіком» покладених на нього обов'язків передбачалися штрафи. Перечислимо їх: пара коней або корів, 200 пудів хліба, а за знайдену в селі незареєстровану одиницю зброї – одна свиня або пара овець, або 20 пудів хліба. У випадку арешту в населеному пункті бандита без допомоги «ответчіков» штраф збільшувався втричі. У випадку піймання в селі без допомоги «ответчіков» главаря банди – штраф вп'ятеро більший і один з «ответчиков» підлягає розстрілу (по жеребку).

За кожен встановлений (за допомогою «ответчіка») в селі випадок ночівлі бандитів або їх підтримку продовольством чи фуражем плата від радянської влади така ж як і за піймання одного бандита [10].

Наказ № 2 і списки «ответчіков» вивішувалися на кожній сільраді і відповідальність, за те щоб їх не зривали, покладалася на самих «ответчіков». У випадку зникнення визначалися покарання. Пункт 5-й наказу № 2 звучить так: «При применении репрессий, особенно расстрелов, по отношению к ответчикам бить на психику неторопливым приготовлением к жеребьевке и т.д., давая возможность купить жизнь (или имущество) выдачей действительных бандитов». І далі «... головною метою створення інституту «ответчіков» є не негайний розгром бандитизму шляхом репресій, а внесення конфліктів і розшарування в селі, створення атмосфери, коли бандит буде боятися, що його видадуть, «ответчік», побоюючись репресій, буде при нагоді видавати бандитів, а потім, побоюючись помсти з їхнього боку, може бути використаний як старанний донощик». Пункт 8-й наказу звучить так: «Приказ опубликовать в селах обязательно по-украински» [11].

Якщо проаналізувати зміст і значення Наказу № 2., то висновок напрошується однозначний – так кремлівський більшовицький уряд знищував почуття порядності, гідності, сусідської солідарності і саме найголовніше – деформувалася колективний національний український менталітет.

Історичні факти, особливо в тих випадках, коли вони повторюються, завжди укладаються в іншу, більшу схему або структури, в яких добре видно мету, яку мали як виконавці, так і автори плану здійснення подій, що набули статусу історичних фактів і стали об'єктами досліджень. Наприклад: факти стовідсоткового знищення політв'язнів українців підрозділами радянських спецслужб перед відступом радянських військ у 1941 році. Кримінальних злочинців під час цих акцій, зазвичай, відпускали на волю, а тих українців, які боролись за державну незалежність або були запідозрені в нелояльності до більшовицького режиму, поголовно знищували. Якщо ми будемо досліджувати факт розстрілу політв'язнів, який був здійснений радянською владою 20 липня 1941 року в підвалах Уманської тюрми без спроб включити цей факт у більшу схему, яка складається з подібних фактів, то навряд чи зро-

зуміємо глибину недекларованої (тобто таємної) сутності політики Москви щодо України. Річ у тому, що дослідження будь-яких історичних фактів завжди приводять дослідника до необхідності вибудовувати з окремих фактів загальну картину, а окремі історичні факти завжди є складниками якоїсь більшої структури.

В цьому відношенні доктор соціологічних наук Лариса Нагорна твердить: «Політика пам'яті – це і є процес вибудовування співзвучних настроїв епохи (і певних політичних сил) образів минулого. Саме у цій інформаційно-символічній сфері відбувається «битва за минуле» із гострим зіткненням інтересів різних суспільних верств і політичних акторів. Оскільки певним чином змодельоване минуле є цінним символічним ресурсом і має власний мобілізаційний потенціал, його інтерпретації у поляризованих соціумах набирають силу ідеологічної зброї» [12]. На нашу думку у статті, яку ми цитуємо, проглядається намагання концентрувати увагу читача на викликах, які ставить перед нами теперішня реальність, оскільки йдеться не про «битви за минуле», в нинішній новітній інформаційній війні, суть якої – право на історичну пам'ять, національну ментальність та інші ознаки, які відносяться до комплексу самоідентифікації.

Українські політики впродовж майже 20-ти років від дня проголошення незалежності так і не сформували ідеології державного забезпечення і не навчилися розуміти поняття «національна ідея». Але можна передбачити, що за умови подальших історичних досліджень, коли буде запускатися в науковий обіг усе більше документів, які змушуватимуть політиків відмовитися від «багатовекторного патріотизму», в контексті якого вони не могли визначитися, чиї вони патріоти – Росії, України, Ізраїлю чи Євросоюзу. Час вимагатиме від них засвідчення практичними справами позиції україноцентризму.

Ми робимо висновок, що на наших очах утверджуються процеси нового типу. Ми бачимо, що війни збройні вже давно доповнилися інформацією про війни «холодні». Традиційні засоби фізичного знищення противника безумовно нікуди не зникли але доповнилися

війнами в економічній сфері, енергетичній, гуманітарній, інформаційній тощо.

Доцільно зазначити, коли в історії України наступала небезпека і виникала критична ситуація, то український народ завжди інтуїтивно віднаходив засоби протидії будь-якому нашестю. У ситуації, яка на початку нинішнього ХХІ ст. вималювалася, український народ віднайшов надійний і єдино правильний засіб збереження національної ідентичності, популяризуючи серед широких верств українського суспільства історичну пам'ять тим самим, захищаючи від деформацій український національний менталітет.

Список використаних джерел

1. Лук'яненко Л. Маршал Жуков і українці у другій світовій війні — Київ : Видавничий дім «Козаки», 2006. — 46 с.

BOHDAN CHORNOMAZ

Uman

ESSENCE "OF FIGHTS" FOR HISTORY

The article describes the natural urge of the Ukrainian people to learn their own history. The connection between the appearance of such an aspiration and the fact of the declaration of the independence of Ukraine in 1991 was shown. The author consciously focuses on the role of the knowledge of history in the understanding of the ordinary Ukrainian or representative of any other hypothetically taken nationality in the definition of self-identification. The article covers one of the examples of the method known to historians as the method of "defendants", which was widely used in the territory of Ukraine captured by the Russian Communist troops.

Key words: self-consciousness, history, self-identification, domination, directive, "defendants".
Key words: self-consciousness, history, self-identification, domination, directive, "defendants".

БОГДАН ЧОРНОМАЗ

г. Умань

СУТЬ «БОЕВ» ЗА ИСТОРИЮ

В предлагаемой статье обосновано закономерность стихийного стремления украинского народа к познанию своей истории. Показана связь причин возникновения такого стремления с фактом провозглашения независимости Украины в 1991 году. Автор сознательно акцентирует внимание на значении познаний истории в осознании самоидентификации обычным украинцем или представителем какого-то другого гипотетически взятого народа. В статье освещено пример применения метода известного в среде историков как метод «ответчиков», который широко применялся на захваченной советскими войсками территории Украины.

Ключевые слова: самосознание, история, самоидентификация, доминирование, директива, «ответчики».

2. Стражний О. Український менталітет ілюзії міфи реальність. Київ: Вид-во «Книга», 2009. — 366 с.
3. Михайло Юрій. Етногенез та менталітет українського народу. — Чернівці : Відділ поліграфії Чернівецького ЦНТІ 1997. — 169 с.
4. Бойко О. Д. Історія України Навчальний посібник. — К.: Академвидав, 2008. — 373 с.
5. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. — К. : Історичний клуб «Холодний Яр», 2011. — 512 с.
6. Медвин в огні історії (Історико-мемуарні нариси, оповідання) — К. : ВЦ «Просвіта». 2000. — 80 с.
7. Національний музей історії України. Фондосховище. Документ: «Приказ № 2». РД 8965.
8. Петренко В. Українська національно-демократична революція: До питання про роль інституту «ответчиков» у придушенні селянського повстанського руху на Київщині в 1920-1924 рр. // Доба. — ч. 1. — Черкаси, 1998.
9. Національний музей історії України. Фондосховище. Документ: «Приказ № 2». — РД 8965.
10. Там само.
11. Там само.
12. Нагорна Л. Історичний процес та історична пам'ять: влада стереотипів. // Історичний журнал. — 2010. — Число 1—3. — С. 3—13.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2017